

Катерина Левчук, Катерина Скрипник

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ ЗГАДОК ПРО УКРАЇНСЬКИХ ФІЛОСОФІВ-ЕМІГРАНТІВ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ УСРР/УРСР (1919–1991)¹

Потреба в бібліографічних дослідженнях виникає із внутрішньої логіки розвитку наукового середовища. Вони допомагають окреслити спільне поле орієнтації для дослідників, систематизуючи наявне знання. Бібліографії уаочнюють дані, важливі для історико-філософських студій, оскільки висвітлюють інтенсивність досліджень; тематичне різноманіття, представлене конкретними працями; а також коло авторів, які звертались до певної проблематики. Крім цього, упорядкований доступ до широкої бази текстів сприяє підтримці культури академічної доброчесності, запобігаючи появі досліджень із «сумнівною» новизною, нерепрезентативною емпіричною основою та некритичним ставленням до першоджерел².

Водночас ми пропонуємо подивитися на бібліографії як на архіви культурної пам'яті наукових спільнот. Згідно з визначенням Яна Асмана, культурною пам'яттю є спосіб зберігання, передачі та відтворення уявлень про спільне минуле спільнот, важливий для їхньої спільної ідентичності та самоусвідомлення [Asman 2009: 111-112]. Такий спосіб пам'ятання має виразно інституційний характер: група пам'ятає про спільне минуле завдяки пам'ятникам, бібліотекам, архівам та іншим мнемонічним інституціям. У нашому випадку бібліографії постають джерелами колективного уявлення спільноти науковців про власне минуле. Укладання нових бібліографій, що демонструють малопредставлені чи забуті аспекти інтелектуальної історії, доречно розглядати як інструмент підваження хибних стереотипів і невинуватих дослідницьких підходів.

Наш матеріал має окреслити емпіричні підстави для спростування поширеного підходу, що покладає нездоланий бар'єр між двома контекстами української ака-

© К. Левчук, К. Скрипник, 2025

¹ Розвідка, результати якої представлені в цій публікації, здійснена в межах дослідницької програми «Українська філософія ХХ століття в документах і текстах» (напряма «Перетини між філософією української еміграції і філософією УСРР/УРСР») науково-архівного центру *Archivum Sententiarum* за підтримки Спільноти *Sententiae*.

² Приміром, Володимир Пилипович згадує, як сучасні дослідники філософії Івана Мірчука відтворюють фактологічні помилки з перевидань його творів [Пилипович 2024: 143].

демічної філософії ХХ ст.: радянським (або «материковим») і еміграційно-діаспорним³. Указавши на конкретні випадки коментування й цитування українських філософів із еміграційно-діаспорного контексту у фаховій періодиці УСРР/УРСР, ми спробуємо проблематизувати уявлення про цілковиту відокремленість цих двох українських філософських традицій ХХ ст.

У поданому нижче бібліографічному переліку зібрано опубліковані в академічній філософській періодиці УСРР/УРСР⁴ тексти, які містять посилання на українських філософів еміграції і діаспори та згадки про них. Наша вибірка стосується фахових періодичних видань *журнального* типу. Ми не враховували нерегулярні збірки наукових праць різних інституцій, а також збірки, укладені за результатами наукових конференцій тощо.

Перелік містить видання, які не можна ідентифікувати як *суто філософські*. Це зумовлено різноплановістю рубрик кожного журналу, що в різні періоди могли стосуватися ширшого кола гуманітарних проблем. Така практика простежується вже у *Прапорі марксизму*. На його сторінках регулярно публікувалися матеріали з соціології, історії, економіки, права та інших дисциплін, тексти з національного питання, а також рецензії й огляди західних праць із цих галузей. Рубрикація змінювалася від числа до числа залежно від представлених тем. Також показовим прикладом такої різноплановості є часопис *Філософська думка*, на сторінках якого публікували не лише філософські, але й, наприклад, соціологічні статті. У період з 1989 по 1997 рік видання виходило під назвою *Філософська і соціологічна думка* та видавалося спільно Інститутом філософії й Інститутом соціології. Володимир Паніотто – український соціолог і колишній член редколегії *Філософської і соціологічної думки* – згадував, що за рішенням партійного керівництва соціологія в СРСР мала розвиватися в межах досліджень з філософії, а не з економіки. В УРСР ці настанови відбилися, зокрема, в інституційному вимірі існування соціологічних осередків (відповідний відділ існував у структурі Інституту філософії АН УРСР з 1968 року), а також у розширенні тематичного охоплення матеріалів і зміні назви часопису. Лише в 1997 році українська академічна соціологія отримала власне періодичне видання – журнал *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. Проте його перша редколегія також формувалася в межах *Філософської думки* [Зборовська et al. 2021: 138]. Спогади про створення зазначеного соціологічного журналу можуть слугувати однією з можливих ілюстрацій того, що в УРСР (і СРСР загалом) філософські інституції нерідко ставали свого роду інкубатором для інституцій інших суспільних і гуманітарних наук. І це не могло не позначитися на специфіці академічної періодики цих інституцій. Тому, попри тематичну різноплановість радянських гуманітарних часописів, такі видання все ж можна вважати *переважно* філософськими, оскільки навіть не-філософські рубрики там зазвичай розвивалися в межах філософського дискурсу.

Тож до розгляду ми обрали такі журнали: *Прапор марксизму* (1927–1931 рр.) [*Прапор марксизму ленінізму* (1931–1933 рр.)]; *Під марксо-ленінським прапором* (1934–1935 рр.) [*Під марксистсько-ленінським прапором* (1935–1936 рр.)]; *Про-*

³ Про необґрунтованість сепарації «материкової» та еміграційно-діаспорної філософії див., наприклад, [Давіденко 2024].

⁴ Варто зазначити, що хоча УСРР існувала з 1919 року, все ж першим академічним журналом, де філософська тематика переважала, можна назвати *Прапор марксизму*. Отже, хронологічними рамками цього переліку є 1927–1991 роки.

блеми філософії (1966–1973 рр.); *Філософська думка* (з 1969 року по сьогодні [Філософська і соціологічна думка (1989–1997 рр.)]; *Наукові записки Інституту філософії АН УРСР* (1951–1961 рр.) та *Вісник Київського Університету* (з 1958 по сьогодні)⁵ [*Вісник Київського Університету. Серія історії та філософії* (1958–1961 рр.); *Вісник Київського Університету. Серія філософії* (1967–1976 рр.); *Вісник Київського Університету. Філософія* (1977 р.); *Вісник Київського Університету. Суспільно-політичні науки* (1978–1991 рр.)]. Числа опрацьовувалися або за електронними скан-копіями, розміщеними на сайті-агрегаторі «Archivum Sententiarum», або (у випадку чисел, ще не оприлюднених на цьому ресурсі) за паперовими примірниками.

Перелік поділений на 2 групи: (1) цитування та бібліографічні згадки й (2) контекстуальні згадки. У групі (1) подано матеріали, де праці українських філософів-емігрантів згадані в списку використаної літератури та/або цитуються. Також до цієї групи віднесені матеріали, де праці українських філософів-емігрантів цитують без наведення відповідного джерела в списку літератури (як, напр., у [Юринець 1932] або [Свдокименко 1972]). У групі (2) подані матеріали, що містять лише згадки про українських філософів-емігрантів без цитування або додавання до списку літератури їхніх праць.

Матеріали кожної з груп подано в хронологічному порядку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПЕРЕЛІК

Джерело	Тип публікації	Згадані філософи	Оцінка ⁶	Тематика ⁷
(1) цитування та бібліографічні згадки				
Бойко, В. (1928). Інформаційний огляд закордонної наукової періодики, що її одержує Укр. Інститут Марксизму-Ленінізму в 1928 році. <i>Прапор марксизму</i> , (2), 265-273.	Бібліографія	Дмитро Чижевський	Нейтр.	УФ
Юринець, В. (1932). Український філософський фронт. <i>Прапор марксизму-ленінізму</i> , (5-6), 181-195.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ; Г

⁵ Цей журнал, що після відновлення Незалежності кілька разів змінював назву, існує до сьогодні.

⁶ Під «позитивною оцінкою» (П) ми розуміємо схвальну згадку про філософа, яка передбачає визнання наукової цінності його праць. «Критична оцінка» (К) охоплює випадки, коли концепції філософів-емігрантів розглядаються із зауваженнями чи запереченнями, але без тотальної критики як продукту політичної чи концептуальної упередженості щодо цих філософів. Під «негативною оцінкою» (Н) ми маємо на увазі гостру політичну критику українських емігрантських філософів як «зрадників» та «буржуазних націоналістів» або концептуальну критику – як представників іdealізму, ірраціоналізму, спиритуалізму та ін. «ворожих» до марксизму філософських напрямків. Під «нейтральною згадкою» (Нейт.) ми маємо на увазі випадки, які не мають жодного оціночного забарвлення.

⁷ У цьому стовпчику використано такі скорочення:

Г – Гегельянство

ПК – Політико-ідеологічна критика

УФ – Українська філософія

ЧФ – Чеська філософія

Джерело	Тип публікації	Згадані філософи	Оцінка ⁶	Тематика ⁷
Білик, Я. (1932). Філософія українського фашизму. <i>Прапор марксизму-ленінізму</i> , (5-6), 195-208.	Стаття-рецензія на книгу Д. Чижевського	Дмитро Чижевський	Н	УФ; Г
Поляков, І. (1934). Расова теорія на службі українського фашизму. <i>Під марксо-ленінським прапором</i> , (2), 105-162.	Стаття	Дмитро Чижевський	Н	УФ
Острянин, Д. (1966). Проти буржуазно-націоналістичної фальсифікації духовного розвитку українського народу. <i>Проблеми філософії</i> , (1), 144-155.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ
Загороднюк, П. (1971). Деякі методологічні питання висвітлення філософської думки на Україні в 20-30-х роках ХХ ст. <i>Проблеми філософії</i> , (21), 130-135.	Стаття	Дмитро Чижевський	Н	УФ
Євдокименко, В. (1972). Г. С. Скворода і суспільно-політична думка на Україні. <i>Філософська думка</i> , (5), 35-43.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ
Горський, В., & Шевців, В. (1982). Класовий зміст націоналістичної фальсифікації історичних традицій давньоруської культури. <i>Філософська думка</i> , (2), 85-94.	Стаття	Дмитро Чижевський	Н	УФ
(2) контекстуальні згадки				
Скрипник, М. (1928). Про роботу Українського Інституту Марксизму. <i>Прапор марксизму</i> , (3), 216-224.	Доповідь	Дмитро Чижевський	Нейт-тр.	УФ
Овчаров, Г. (1929). Під стягом війовничого матеріалізму. <i>Прапор марксизму</i> , (2), 224-237.	Бібліографія	Дмитро Чижевський	Н	УФ
Г., Р., & М., Л. (1930). Чеська філософія. <i>Прапор марксизму</i> , (3), 126-130.	Бібліографія	Українські емігранти-філософи у Чехії	Н	ЧФ
Абдула, П., Уральцев, М., & Кушик, А. (1932). Розклад сучасної буржуазної філософії. <i>Прапор марксизму-ленінізму</i> , (1), 111-120.	Стаття як рецензія на книгу Петра Демчука	Дмитро Чижевський	Н	УФ
Аноп. (1933). На рівень сучасних завдань. <i>Прапор марксизму-ленінізму</i> , (2-3), 5-22.	Передмова від редакції	Дмитро Чижевський	Н	УФ; Г

Джерело	Тип публікації	Згадані філософи	Оцінка ⁶	Тематика ⁷
Бервицький, О. (1933). Боротьба на філософському фронті України на новому етапі. <i>Прапор марксизму-ленінізму</i> , (4), 31-55.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ; Г
Шовкопляс, М. (1935). Про шкідницьку контрабанду блоку націоналістів і троцькістів у галузі філософії. <i>Під марксистсько-ленінським прапором</i> , (3), 76-86.	Стаття	Дмитро Чижевський	Н	УФ
Антоненко, В. (1959). Боротьба за торжество марксистсько-ленінської ідеології на Україні в перші роки радянської влади. <i>Наукові записки Інституту філософії</i> , 6, 3-20.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	ПК
Загороднюк, П. (1966). До питання боротьби Комуністичної партії за ленінський етап у розвитку марксистської філософії на Україні в період переходу від капіталізму до соціалізму. <i>Проблеми філософії</i> , (3), 121-129.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	ПК; УФ
Аноп. (1967). Дослідження історико-філософських проблем на Україні за роки радянської влади. <i>Проблеми філософії</i> , (5), 3-13.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ
Іваньо, І. (1969). Григорій Сковорода. Біобібліографія. <i>Філософська думка</i> , (1), 129-131.	Відгук на збірник «Григорій Сковорода. Біобібліографія»	Дмитро Чижевський	П	УФ
Попович, М. (1972). Антиномія «простоти істини» у філософії Григорія Сковороди. <i>Філософська думка</i> , (5), 55-66.	Стаття	Дмитро Чижевський	К	УФ
Острянин, Д. (1973). Сковорода – видатний український мислитель XVIII ст. <i>Проблеми філософії</i> , (30), 33-43.	Стаття	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	К	УФ
Партолін, М., & Челак, М. (1973). Книга про розвиток матеріалістичної філософії на Україні. <i>Філософська думка</i> , (2), 126-127.	Рецензія на монографію «Розвиток матеріалістичної філософії на Україні»	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ
Горський, В., Іваньо, І., & Манзенко, П. (1974). Серйозні хиби в дослідженні важливої теми. <i>Філософська думка</i> , (6), 114-118.	Рецензія на монографію «Соціалістична думка на Україні в 70-х – на початку 80-х років XIX ст.»	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ

Джерело	Тип публікації	Згадані філософи	Оцінка ⁶	Тематика ⁷
Гнатенко, П. (1976). В. І. Ленін про реакційну роль націоналізму. <i>Проблеми філософії</i> , (37), 3-7.	Стаття	Дмитро Донцов	Н	ПКК
Савчук, Т. (1977). Великий Жовтень у кривому дзеркалі українського буржуазного націоналізму. <i>Філософська думка</i> , (6), 77-98.	Стаття	Дмитро Донцов	Н	ПКК
Гроза, Л. (1979). Розробка проблем етики на радянській Україні. <i>Філософська думка</i> , (1), 82-89.	Стаття	Дмитро Чижевський	Н	ПКК
Тенянюк, Ю. (1979). Ідейні зв'язки братніх народів. <i>Філософська думка</i> , (2), 96-98.	Рецензія на монографію «Ідейні зв'язки прогресивних мислителів братніх народів (XVII–XVIII ст.)»	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ
Шпак, В. (1982). Атеїстична спадщина українських революційних демократів у кривому дзеркалі буржуазно-націоналістичних фальсифікацій. <i>Філософська думка</i> , (5), 100-107.	Стаття	Дмитро Чижевський	Н	УФ
Огірчук, В. (1988). Правда історії та неспроможність націоналістичних вигадок. <i>Філософська думка</i> , (4), 130.	Рецензія на монографію «Філософська думка на Україні: правда історії і націоналістичні вигадки»	Дмитро Чижевський; Іван Мірчук	Н	УФ

Тенденції висвітлення і оцінки

У поданих джерелах українські філософи-емігранти здебільшого згадуються в негативному контексті. Досить часто ці згадки містили звинувачення зазначених філософів у зрадництві, «буржуазному націоналізмі», ідеалізмі тощо⁸.

⁸ Такий підхід зумовлювався насамперед марксистською і марксистсько-ленінською ангажованістю радянських авторів, що змушувала їх – офіційно зобов'язаних бути вкрай ревними до марксистсько-ленінського вчення – оцінювати погляди українських філософів-емігрантів як ворожі. Таким чином, подібна класифікація не відображала змісту наукових праць і слугувала радше ідеологічній диференціації, аніж об'єктивному аналізу філософських досліджень авторів-емігрантів.

Винятками із загальної тенденції є такі публікації: 1) [Іваньо 1969], де згадка Чижевського радше позитивна; 2) [Бойко 1928], [Скрипник 1928] із радше нейтральною згадкою Чижевського; 3) [Попович 1972] і [Остриянин 1973], де згадки філософів-емігрантів (у Поповича – Чижевський, у Остриянина – Чижевський і Мірчук) мають помірковано критичний характер.

Контекст згадок

У розглянутих публікаціях українські філософи-емігранти зазвичай фігурують у зв'язку з темами національної філософії, української філософської традиції та культури. Частина авторів таких матеріалів поєднувала ці сюжети з аналізом гегельзнавчих студій Чижевського, як-от [Юринець 1932], [Білик 1932], [Анон. 1933] та [Бервицький 1933]. Водночас є й такі публікації, де складно ідентифікувати тематику звернень до доробку філософів-емігрантів, і тому їх доречніше класифікувати як політико-ідеологічну критику. У таких матеріалах увагу зосереджено на критиці українських філософів-емігрантів за їхнє «зрадництво» та «буржуазний націоналізм». Наприклад, у [Антоненко 1959], де описано історію поширення марксистсько-ленінської ідеології в Україні в перші роки радянської влади, Чижевського та Мірчука згадано як пропагандистів ідеалістичних теорій; у [Гнатенко 1976], де йдеться про ленінську критику націоналістів, Дмитра Донцова згадано як «націоналістичного міщанина».

Хронологічна динаміка та частота згадок

У поданій бібліографії найчастіші згадки українських емігрантських філософів припадають на 1930-ті (8 джерел) та 1970-ті роки (9 джерел).

Бібліографічний перелік проілюстрував, що з українських філософів еміграційно-діаспорного середовища у фаховій періодиці УСРР/УРСР найчастіше згадується Дмитро Чижевський (26 разів). Також часто зустрічаються згадки про Івана Мірчука (12 разів), але виключно разом із Чижевським. Публікацій, де б згадувався лише Мірчук, у поданому переліку немає. Також відзначимо бібліографію «Чеська філософія» [Г., Р., М., Л. 1930], де згадано українських емігрантів-філософів у Чехії загалом і статті [Гнатенко 1976] і [Савчук 1977], де фігурує Дмитро Донцов.

Також зазначимо, що у *Віснику Київського Університету* жодних посилань на українських емігрантських філософів або згадок про останніх знайти не вдалося.

Укладена бібліографія демонструє, що перетини між філософією української еміграції та філософією УСРР/УРСР здійснювалися переважно шляхом рецепції праць Дмитра Чижевського в радянській Україні.

Публікація цього переліку є одним із перших кроків у напрямку системного опрацювання тематики зв'язків (і, зокрема, взаємних оцінок) між представниками української філософії в УСРР/УРСР та в еміграції/діаспорі. Поданий вище бібліографічний перелік може бути корисним як унаочнення частини емпіричної бази, що репрезентує різні аспекти перетинів української філософії в еміграції/діаспорі та в УСРР/УРСР.

Водночас окреслена тема потребує подальших досліджень, передусім шляхом залучення ширшого кола джерел: інтелектуальних журналів широкого профілю (*Червоний шлях*, *Життя й Революція* тощо), конференційних збірок, нерегулярних видань різних інституцій. Висновки цих досліджень складуть початкову основу для теоретичної дискусії про форми та механізми взаємодії філософії УСРР/УРСР з емігрантсько-діаспорною філософією та про те, як ці зв'язки можуть бути концептуалізовані та відображені в змістовому наративі історії української філософії ХХ ст.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Давіденко, І. (2024). Дмитро Чижевський і Семен Семковський у матеріалах слідчої справи від 16 грудня 1920 року. *Sententiae*, 43(3), 144-154. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.144>
- Зборовська, К. et al. (2021). «Філософська думка». Живий дух спілкування. *Філософська думка*, (4), 126-141. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/570>
- Пилипович, В. (2024). Матеріали до бібліографії Івана Мірчука. *Sententiae*, 43(2), 142-152. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.142>
- Assmann, J. (2009). Communicative and Cultural Memory. In A. Erll & A. Nunning (Eds.), *Cultural Memory Studies: an International and Interdisciplinary Handbook* (pp. 109-118). Berlin & New York: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110207262.2.109>

Одержано 11.07.2025

REFERENCES

- Assmann, J. (2009). Communicative and Cultural Memory. In A. Erll, & A. Nunning (Eds.), *Cultural Memory Studies: an International and Interdisciplinary Handbook* (pp. 109-118). Berlin & New York: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110207262.2.109>
- Davidenko, I. (2024). Dmytro Chyzhevskiy, Semen Semkovskiy according to criminal case dated December 16, 1920. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(3), 144-154. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.144>
- Pylypovych, V. (2024). Materials for the Bibliography of Ivan Mirchuk. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(2), 142-152. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.142>
- Zborovska, K. et al. (2021). "Philosophical Thought". The living spirit of communication. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 126-141. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/570>

Received 11.07.2025

Kateryna Levchuk, Kateryna Skrypnyk

Materials for the bibliography of mentions of Ukrainian émigré philosophers in the philosophical periodicals of the Ukrainian SSR (1919–1991)

The first commented bibliography of publications in Ukrainian Soviet philosophical periodicals (1919–1991) that mention Ukrainian émigré philosophers.

Катерина Левчук, Катерина Скрипник

Матеріали до бібліографії згадок про українських філософів-емігрантів у філософській періодиці УСРР/УРСР (1919–1991)

Перша коментована бібліографія публікацій в українській радянській філософській періодиці за 1919–1991 роки, у яких згадуються українські філософи-емігранти.

Kateryna Levchuk, Master student at Social Sciences Department of Kyiv School of Economy.

Катерина Левчук, магістрантка факультету соціальних наук Київської Школи Економіки.

e-mail: levchukateryna@gmail.com

Kateryna Skrupnyk, fellow researcher at the academic-archival center «Archivum Sententiarum».

Катерина Скрипник, співробітниця науково-архівного центру «Archivum Sententiarum».

e-mail: 8441916@gmail.com
